Valiokunnan lausunto StVL 8/2020 vp─ K 15/2020 vp

Sosiaali- ja terveysvaliokunta

Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2019

Perustuslakivaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2019 (K 15/2020 vp): Asia on saapunut sosiaali- ja terveysvaliokuntaan mahdollisen lausunnon antamista varten perustuslakivaliokunnalle. Määräaika: 1.3.2021.

Asiantuntija

Valiokunta on kuullut (etäkuuleminen):
- apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin, Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia

VALIOKUNNAN PERUSTELUT

Yleistä

Sosiaali- ja terveysvaliokunnan toimialaan kuuluu oikeusasiamiehen käsittelemistä asiaryhmistä sosiaali- ja terveydenhuoltoon, lasten, vanhusten ja vammaisten oikeuksiin sekä sosiaalivakuutukseen ja työttömyysturvaan liittyviä asioita. Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin on valiokuntakuulemisessa kuvannut kertomusvuonna näissä asiaryhmissä käsiteltyjä kanteluita, omia aloitteita ja tarkastuksia.

Vuonna 2019 kanteluita saapui oikeusasiamiehelle ennätysmäärä, yhteensä 6 267. Asiamäärät nousivat kertomuksen mukaan kaikilla hallinnonaloilla. Suurimmat kantelumäärät kohdistuivat sosiaalihuoltoon (1 112), poliisiin (752) ja terveydenhuoltoon (698). Vanhusten oikeuksia koskevia kanteluja ratkaistiin 69 (47 vuonna 2018 ja 30 vuonna 2017). Lasten tekemien kanteluiden määrä kasvoi kertomuksen mukaan merkittävästi. Lasten sijaishuollosta tehtiin 62 kantelua, joista 45 johti toimenpiteisiin. Valiokunta pitää tärkeänä, että laillisuusvalvonnan voimavaroissa otetaan huomioon kanteluiden lisääntyminen.

Valiokunta pitää valitettavana sitä, että kuluvan vuoden tartuntatautiepidemia on lähes kokonaan estänyt oikeusasiamiehen paikan päällä tehtävien tarkastusten tekemisen myös lastensuojeluyksiköihin. Valiokunta toteaa lisäksi, että epidemian vuoksi tehdyt rajoitukset ovat vaikeuttaneet

myös henkilöstön koulutusta muun muassa harjoittelupaikkojen väliaikaisen vähenemisen vuoksi. Valiokunta kantaa huolta myös esimerkiksi kotona asuvien vanhusten palvelujen asianmukaisesta toteutumisesta.

Lastensuojelulaitosten tarkastukset

Valiokunta pitää tärkeänä, että kertomuksessa on kuvattu lastensuojelulaitosten tarkastusten vaikuttavuutta (s. 231). Kuten kertomuksessa todetaan, lasten tekemien kanteluiden määrän kasvu osoittaa lasten tietoisuuden lisääntymistä tarkastusten ja niiden saaman laajan mediajulkisuuden ansiosta. Kertomuksessa kuvataan myös tarkastusten ja kanteluratkaisujen vaikutusta lainsäädäntöön liittyvien puutteiden ja epäkohtien korjaamiseen. Esimerkiksi rajoitustoimenpiteiden käytön valvonta on johtanut sekä jo toteutettuihin lastensuojelulain muutoksiin että sosiaali- ja terveysministeriössä käynnistettyihin hankkeisiin, joilla avohuoltoa, sijaishuoltoa ja lastensuojelun henkilöstön toimintamahdollisuuksia pyritään kehittämään. Valiokunta pitää erittäin tärkeänä oikeusasiamiehen kanslian panosta myös lainsäädännön jatkuvan kehittämisen kannalta.

Kertomuksen mukaan valvontakannanottoihin suhtaudutaan laitoksissa pääsääntöisesti rakentavasti ja suosituksia noudatetaan (s. 103). Usein laitokset reagoivat niihin jo siinä vaiheessa, kun laitoksen kanssa käydään vuoropuhelua tarkastuksen aikana tai kun sille lähetetään tarkastuspöytäkirjan luonnos kommentoitavaksi. Kertomuksen mukaan viime vuosina on kuitenkin ollut havaittavissa, että laitosten suhtautuminen oikeusasiamiehen ja kansallisen valvontaelimen tarkastustoimintaan on muuttunut kriittisemmäksi. Myös julkisuudessa ovat jotkut laitokset arvostelleet tarkastuksia ja niistä tehtyjä havaintoja. Kertomuksen mukaan on jopa esitetty, että oikeusasiamiehen tarkastuskäynnit vaikeuttavat kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten sijaishuollon järjestämistä. Apulaisoikeusasiamies on esimerkiksi joutunut kiinnittämään vakavaa huomiota laitoksen velvollisuuteen noudattaa laillisuusvalvontaviranomaisen kannanottoja. Apulaisoikeusasiamies on myös korostanut, että lastensuojelulaitoksella on velvollisuus myötävaikuttaa siihen, että laillisuusvalvojat saavat kaikki tarkastuksen suorittamiseksi tarpeelliset tiedot ja että lasten oikeus tulla kuulluksi tarkastuksen aikana toteutuu tehokkaasti.

Kertomuksessa viitataan lastensuojelulain vuoden 2020 alussa voimaan tulleisiin muutoksiin ja todetaan, että jatkossa esimerkiksi rajoitustoimenpiteiden käyttöä tulee suunnitelmallisesti välttää. Lastensuojelulaitoksessa tulee jatkossa olla yleinen hyvää kohtelua koskeva suunnitelma, joka on osana omavalvontasuunnitelmaa. Rajoitustoimenpiteitä on käytävä lapsen kanssa läpi erityisessä jälkiselvittelyssä.

Lastensuojelulain mainitut muutokset perustuvat hallituksen esityksessä HE 237/2018 vp ehdotettuihin säännöksiin, joihin valiokunta mietinnössään ehdotti erityisesti perustuslakivaliokunnan edellyttämiä muutoksia (StVM 42/2018 vp). Muutoksilla pyrittiin selkeyttämään yleisesti hyväksytyn tavanomaisen kasvatuksen ja perusoikeuksiin kajoavien rajoitusten välistä rajanvetoa. Muutokset eivät kuitenkaan olleet voimassa vielä kertomusvuonna. Eduskunta edellytti lain hyväksyessään, että sijaishuollossa olevien lasten oikeutta tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin sekä lastensuojelulakiin sisältyvien rajoitusten käyttöä arvioidaan ja selkeytetään osana asiakkaan ja potilaan itsemääräämistä koskevan lainsäädännön valmistelua.

Valiokunta pitää erittäin arvokkaana, että oikeusasiamiehen laillisuusvalvonnassa kiinnitetään huomiota lastensuojelulain toimeenpanon asianmukaisuuteen. Valiokunta korostaa, etteivät lastensuojelulain uudetkaan säännökset estä rajoitustoimenpiteiden käyttöä silloin, kun laissa säädetyt edellytykset niiden käytölle täyttyvät. Lastensuojelulain 60 §:ssä säädetään velvoite huolehtia henkilöstön riittävästä määrästä, osaamisesta ja perehdytyksestä siten, etteivät niihin liittyvät puutteet aiheuta rajoitusten käyttämistä, lapsen turvallisuutta vaarantavia ja ihmisarvoa alentavia rajoitustoimenpiteiden toteuttamistapoja ja käytäntöjä. Valiokunta korostaa myös selkeän ja ajantasaisen ohjeistuksen merkitystä lain asianmukaisen toimeenpanon kannalta.

Vanhusten palvelut

Kertomuksessa kiinnitetään ansiokkaasti huomiota kotona asuvien vanhusten palvelujen riittävyydessä ja laadussa, turvallisuudessa, ulkoilun mahdollistamisessa ja asiointipalveluissa ilmenneisiin puutteisiin (s. 29). Lisääntyneestä palvelujen tarpeesta huolimatta viranomainen ei aina tee päätöstä kotiin annettavien palvelujen lisäämisestä tai hoivan järjestämisestä palveluasumisyksikössä tai vanhainkodissa. Kun viranomainen ei tee päätöksiä palvelujen järjestämisestä, ei toteudu myöskään oikeus saattaa kunnan järjestämisvelvollisuuden laajuutta koskeva kysymys hallintotuomioistuimen tutkittavaksi.

Kunnat eivät kertomuksen mukaan valvo riittävästi palvelujen laatua, ja yksityisen hoivakodin ongelmat voivat jatkua pitkään ennen kuin tilanteeseen puututaan. Aluehallintoviranomaisten toimintaohjeita ei aina noudateta tai asioiden korjaaminen kestää kohtuuttoman kauan. Kunnilla ei ole usein keinoja järjestää korvaavia palveluja vakavissakaan ongelmatilanteissa.

Valiokunta pitää myönteisenä, että oikeusasiamies ja aluehallintovirastot ovat saaneet lisää määrärahoja vanhusten oikeuksien valvontaan ja edistämiseen, minkä voi pitkällä aikavälillä odottaa parantavan vanhusten oikeuksien toteutumista. Kertomuksen mukaan asiakkaan kotona annettavien palvelujen riittävyyden ja laadun omavalvonta ja jälkikäteisvalvonta ei ole riittävää vaan tarvittaisiin uusia valvontamenetelmiä. Viranomaisten palvelujen muuttuminen sähköiseksi vaarantaa ikääntyneiden henkilöiden palvelujen saatavuutta. Kuten kertomuksesta käy ilmi, on asiakkaiden ja potilaiden itsemääräämisoikeutta koskeva sääntely edelleen puutteellista. Valiokunta katsoo, että vanhusten oikeuksien toteutumista ja sen valvontaa on tarpeen jatkuvasti kehittää.

VALIOKUNNAN PÄÄTÖSESITYS

Sosiaali- ja terveysvaliokunta esittää,

että perustuslakivaliokunta ottaa edellä olevan huomioon.

Valiokunnan lausunto StVL 8/2020 vp

Helsingissä 11.12.2020

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

puheenjohtaja Markus Lohi kesk
varapuheenjohtaja Mia Laiho kok
jäsen Anna-Kaisa Ikonen kok
jäsen Kaisa Juuso ps
jäsen Arja Juvonen ps
jäsen Noora Koponen vihr
jäsen Aki Lindén sd
jäsen Hanna-Leena Mattila kesk
jäsen Ilmari Nurminen sd
jäsen Veronica Rehn-Kivi r
jäsen Minna Reijonen ps
jäsen Hanna Sarkkinen vas
jäsen Juhana Vartiainen kok
jäsen Heidi Viljanen sd
varajäsen Anneli Kiljunen sd
varajäsen Mirka Soinikoski vihr

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Harri Sintonen